

DE GENTSE GEVANGENISSEN

De Gentenaars spreken maar zelden van "het gevang". Ze zeggen liever "hij zit in de bak"; of "hij zit binne"; z'hen-em in 't rolleke gestoke"; "hij zit in de wandeling"; "hij zit in 't druuge" enz...

Nu kennen wij nog in onze stede de werkelijke gevangenis aan de Nieuwe Wandeling en het Stedelijk bewaarhuis aan de Oude Schaapmarkt. Maar zo erg lang bestaan die gebouwen nog niet. Wij vragen ons dan ook af: wat en hoe en waar de oude gevangnissen?

Alfons Van Werveke, in leven conservator van de musea van oudheidkunde en historische monumenten der stad Gent, heeft ons in zijn boek "Gedenkplaten uit het leven onzer voorouders" daarover ingelicht. - Uit dit boek en uit andere werken en eigen opzoekingen werd het mogelijk een beknopt doch duidelijk overzicht te geven over: Gevangnissen te Gent.

Philip Wielant (1440-1520) spreekt over verschillende soorten gevangnissen:

1) De gevangnissen van de geestelijke rechters, die de schuldigen straffen door ze op te sluiten, zelfs levenslang;

2) De gevangnissen van de wereldlijke rechters, waarin men de verdachten opsluit tot wanneer ze veroordeeld zijn of onschuldig bevonden worden. - De zwaar beschuldigden worden in ketenen geklonken, de minder belasten niet. - De wereldlijke rechters veroordelen niet tot opsluiting, want zegt Wielant, "volgens het burgerlijk recht is de gevangenis gemaakt om te bewaren, niet om te straffen. Nochtans, voor misdrijven van minder belang, waarvoor de costumen geen straf hebben voorzien, hebben de rechters de gewoonte de schuldigen enkele dagen op te sluiten op water en brood."

3) De gevangnissen, waarin men degenen zet, die de boeten, waartoe ze veroordeeld zijn, niet betalen, en degenen, die hunne schuldeisers niet voldoen, in beide gevallen tot wanneer zij hun schuld en de gevangenskosten hebben betaald. Men noemt ze burgerlijke gevangenen; de anderen heten kriminele gevangenen.

Tuchthuizen

In het laatste vierde van de 17e eeuw, is men te Gent, naar het voorbeeld van elders, begonnen proeven te nemen met het tuchthuis. Dit is een gevangenis waar men iemand tot straf opsluit voor vrij lange tijd en waar zelfs dwangarbeid wordt opgelegd. Dit stelsel werd in de beginne vooral toegepast op vagebonden en voor misdrijven van weinig belang. Te Gent werd de tuchtstraf ondergaan in een ander gebouw dan in de stedelijke gevangenis, waar het stelsel nagenoeg hetzelfde is gebleven tot aan de Franse omwenteling.

De stedelijke gevangenis te Gent

In een stuk van 8 februari 1294 is voor het eerst sprake van de stedelijke gevangenis van Gent. In de overeenkomst, tussen de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre ende beruchte 39 schepenen gesloten, wordt gezegd "dat al wie in het schependom van de stad Gent wordt gevangen genomen, moet vastgehouden worden in het huis van de amman tussen Leie en Schelde, waarom de schepenen aan de amman een huis moeten verschaffen, geschikt om alle gevangenen op te sluiten en zohaast dat gedaan is zal de amman ze aldaar houden op zijn verantwoordelijkheid en te zijne koste". Uit deze woorden kan men besluiten dat er voor 1294 te Gent geen eigenlijke stedelijke gevangenis was en dat de amman zijn gevangenen zo wat overal opsloot, waar hij plaats vond.

De gevangenis uitwendig gezien

In uitvoering van de genoemde overeenkomst stelden de schepenen ter beschikking van de graaf en ten gebuike van de amman, een huis, gelegen op de Koornmarkt, waar nu de post staat. Men ziet het afgebeeld, haast geheel ter zijde van de plaat welke de Koornmarkt voorstelt, in Sanderus "Flandria Illustrata", in 1641 uitgegeven. Alhoewel ze nogal onduidelijk is, laat de tekening toe te onderscheiden dat het een herenhuis van de 13e eeuw was. Het vertoonde veel gelijkenis met de Kleine Sikkels in de Nederpolder, waar de kantoren van het onderwijs gevestigd zijn: rechthoekige gevel met kleine vensters, waarachter een dubbel zadeldak het gehele huis dekt.

Oorkonden leren ons, dat men tot de voordeur opklom langs een hoge trap, waarboven een bordes uitstak. De vensters waren ook van traliën voorzien, wat de gevangenen toeliet de voorbijgangers te zien en zelfs toe te spreken.

Toen in 1582 de hertog van Anjou, die korte tijd vorst in ons land was, langs de gevangenis kwam, staken de gevangenen smekend de armen door de tralies en riepen: "Genadige graaf! Gratie! gratie! gratie!"

Toen men in 1897 het Pakhuis afbrak, waardoor wij het belangrijkste Lodewijk XIV-gebouw onzer stad verloren, vond men in de grond, waar de gevangenis had gestaan, gehouwen stenen van het 13e eeuwse gebouw. Toen men enkele jaren nadien de kaai aan de Graslei verlaagde om de doortocht onder de nieuwe Sint-Michielsbrug te vergemakkelijken, vond men in het oud metselwerk, als opvuysel, een reusachtige waterspuier, die zonder twijfel van de gevangenis voortkomt. Hij is van doornikse steen en stelt een zittende leeuw voor, waarvan jammer genoeg de kop verdwenen is. Deze spuier wordt in het museum van stenen voorwerpen, de St.-Baafsabdij bewaard.

De naam van de Gevangenis

Reeds in de Baljuwsrekening van 1307-1308 draagt de gevangenis de naam van "Castelet"; in de stadsrekening over 1334-1335 vindt men "Chastelet" en deze oude Franse schrijfwijze is gebleven tot in de 18e eeuw, ook in Nederlandse teksten. Zonder een volstrekt bewijs te hebben, kan men aannemen dat de Gentse gevangenis aldus werd genoemd naar de naam van de twee Parijse gevangenissen "le Grand Chatelet" en "le Petit Chatelet". Dat waren oorspronkelijk versterkte kastelen. De naam van de Parijse gevangenissen was overigens in Vlaanderen goed bekend. Het was daar immers dat de meinedige koning Philippe le Bel de Vlaamse edellieden had doen opsluiten, die Philippina, Gwijde van Dampierre's dochter, hadden vergezeld, toen ze als gijzelaarster naar Parijs kwam, op de belofte als 's konings dochter behandeld te worden. Daar de Gentse gevangenis het uiterlijk van een versterkt kasteeltje had, was er niet veel verbeelding nodig om ze het Chastelet te dopen.

Het Chastelet

Het blijkt wel dat er geen of weinig veranderingen aan het oud herenhuis in 1294 werden toegebracht om het tot gevangenis te gebruiken. Eerst in 1334-1335 vinden wij in de stadsrekening een buitengewone grote uitgave voor werken aan het Chastelet, namelijk 1313 pond 7 s. 5 d. payments.

Daarna bleef het Chastelet zoals het was. In 1528 schreven de schepenen aan de regering van Keizer Karel, dat het huis, dat "tot gevangenis dient, zeer klein is, oud, bouwvallig, dat mannen en vrouwen, criminele zowel als burgerlijke gevangenen, er samen worden opgesloten en aan elkander raad en advies kunnen verschaffen." - De kamer waar de gevangenen worden verhoord is zo klein, dat de heren van het gerecht er niet gaarne vertoeven, uit vrees er een ziekte op te doen, "door de stank en het bederf die er heersen". De schepenen achten het dus dringend nodig dat de gevangenis vergroot worde, "zoals in de laatste tijd in verschillende steden is geschied".

Keizer Karel antwoordde, dat hij de ammanij of het bestuur van de gevangenis aan de stad overliet en toestond de gevangenis te vergroten en zelfs te slopen, om ze te vervangen door een ruimer en doelmatiger gebouw, mits betaling van een jaarlijkse rente van 200 pond parisis in 't jaar. Doch de keizer verbrak in 1540 die verbintenis en de gevangenis bleef wat ze was. Wij moeten er bijvoegen, dat de stad reeds een naburig huis had aangekocht om het bij het Chastelet te voegen. In 1543 wezen de schepenen opnieuw op de engheid van het gebouw en drongen weer op vergroting aan. In 1560 verkregen ze van de regering dat de stad het office van cipier mocht pachten en er zelf een Gentenaar als cipier aanstellen. Ook ditmaal was men voornemens het Chastelet opnieuw in te richten. Zelfs werd door vier werklieden een voor-

ontwerp opgesteld. Er kwam evenwel niets van: het Chastelet bleef wat het altijd geweest was, tot aan zijn afbraak in 1716.

Hoe zag die middeleeuwse gevangenis er nu uit?

De ondergrond was een krocht, waarvan de gewelven door zuilen gedragen werden. De vloer van de benedenverdieping lag op het bovenvlak van de gewelven, veel hoger dan de grond van de Koormarkt. Daardoor was het nodig geweest een hoge stenen trap te maken om tot de ingang deur op te klimmen. Achter deze lag een zaal, welke toegang gaf tot de cipierswoning en tot de "bellekamer", waar alle gevangenen bijeen waren in de dag. Met toelating van de cipier mochten zij ook in de "lochting", achter het gebouw wandelen. Hier of in de krocht, was er een put, of overwelfde onderaardse gevangenis zonder trap, gelijk die in het Gravensteen. Die diende om een gevangene volstrekt af te zonderen. Men liet er hem in langs een ladder of door middel van een mand, aan een koord bevestigd. Marcus van Vaernewijck spreekt er van: "Maar wie en weet niet dat men de kerkers niet schoon en maakt, als 't blijkt aan de put in het Chastelet?".

Van de bellekamer moest elke gevangene 's avonds naar zijn afzonderlijke kamer, om de nacht door te brengen. Men ziet dus, dat de gevangenen in het Chastelet een betrekkelijk grote vrijheid genoten. Toch waren er in de gevangenis plaatsen, waar men diegenen kon opsluiten, die men wenste af te zonderen, of die men alle kans op ontsnapping wou ontnemen.

Dat waren "muiten" waarvan de kroniekschrijver Billet in 1660 de namen heeft opgetekend:

de rooversmuyte
Israels muyte
de Clene Splete
de Toveres muyte
het Cattedgat
de Vrouwe Camer
de Grote Splete
het Suyckerlaetgien

Al die namen zijn vergeten, uitgezonderd de laatste, "het Suikerlotje", dat elke Gentenaar nog kent. - In het Gravensteen bestaat er ook een zaal welke die naam draagt, t.t.z. "Suikerlade". Die zaal zou destijds ook als gevangenis dienstig zijn geweest. Vandaar haar naam.

Noch de "Mammelokker", noch de "Amigo", noch het "Rolleke" hebben het "Suikerlotje" uit de volksmond verdrongen.

Het oudst ons bekend reglement der gevangenis dagtekent van de 16e eeuw. Het werd aangetroffen in een vertoog, door de toenmalige cipier overgelegd aan de Raad van Vlaanderen.

Er waren geboeide en ongeboeide gevangenen. Zij waren in afzonderlijke plaatsen, muten genoemd, opgesloten. De gemeentelijke overheid voorzag de gevangenen van voedsel, stro, dekens en mantels van grof laken. Zij kregen

twee groten daags en mochten kopen wat ze verlangden. 's Morgens, na zich beneden te hebben gewassen, gingen zij naar de bovengelegen "bellekamer" alwaar zij in gemeenschap bleven tot 10u. Daarna kwamen zij terug naar beneden en werden in de "vierschaarkamer" gebracht alwaar zij het middagmaal genoten. Tot 16u. werden zij terug naar de "bellekamer" gebracht, dit tot 18u. Dit was dan ook het uur dat de slaapklok luidde en elk in zijn "muite" trok. Dit gold voor de gemene gevangenen, die van buitenuit geen geld kregen om hun beter voedsel te kunnen aanschaffen. - Wat betreft de aangehouden en op verzoek van schuldeisers, of die welke geld hadden of goede vrienden met geld, wel, die mochten aan de cipierstafel aanzitten ofwel naar de "poorterskamer" gaan en daar uit hun eigen pot eten.

Aan de gastentafel had de cipier van elke man 8 groten daags: vier voor 's middags en vier voor 's avonds. Derhalve had de cipier voor die som ook de verplichting hun een bed, lakens en ander gerief te leveren, dit naar stand en vermogen. Zij kregen op verzoek bier: één stoop voor drie mannen. Op de "vette" dagen vers koud vlees en op de "magere" dagen vis. Voor de bewaking bekwam de cipier 2 groten daags en dit voor iedere gevangene. De alhier bedoelde gevangenen hadden hun verblijf in het gevang langs de marktzijde. Andere opgeslotenen, wegens burgerlijke zaken en welke verlangden alleen te zijn, betaalden 3 1/2 groten en vertoefden op een achterkamer. Deze moesten verder in hun eigen onderhoud voorzien, behalve dat de stad, bij wijze van aalmoes, hun stro, bed, deken en mantel bezorgde. In het chatelet bestond er ook een recht van in- en uitgaan. Dit was vastgesteld op de som van 22 stuivers dit ten profijte van de cipier. Bovendien beweerde de "klerk van den bloede" nog 4 1/2 groten te mogen eisen van elke gevangene voor burgerlijke zaken en 4 groten over 't recht van sluiten en ontsluiten.

Op sommige dagen mochten de gevangenen ook een wandeling in de stad doen. Het ging zelfs zo ver, dat ze ook wel eens een kijkje in huis mochten nemen (niet slecht hé!). Natuurlijk kostte dit uitgaan geld - drinkpenningen voor de cipier -. Hij behoefde natuurlijk geen knecht te zijn voor de gevangenen en men kan wel denken dat hij zijn begoede gasten voor de gunst liet betalen.

De gevangenen welke aan de cipierstafel zaten, gaven als intrede 12 groten voor een stoop wijn, te verdelen onder hun lotgenoten. Enkele bepalingen van het gemelde "reglement" werden in 1560 gewijzigd.

Alzo mocht de "welkom" van de nieuwe gevangene die aan de cipierstafel wenste te zitten, geëist worden door degene die langst in het chatelet zat en wie men de bijlap van "baljuw" gaf.

Baljuw zonder rechtsbevoegdheid natuurlijk.

De prijs voor het eetmaal werd nu vermeerderd tot 10 groten.

Van allerheiligen tot half maart was de cipier verplicht voor en na elke maaltijd een mutsaard te leveren ter waarde van 1/2 stuiver. Wie beter dan klein bier wenste (crabbelaere, of ander dubbel bier of wijn) moest dit afzonderlijk be-

talen. De cipier mocht voor zijn knapen of meiden geen drinkgeld vragen. Daar oordeelden de gevangenen zelf over. Zij mochten ook hun spijzen en dranken van buiten in het chastelet laten brengen. Het uitgaan der slechte betalers werd nu verboden. Waarschijnlijk omdat de cipier ze wat te veel naar huis of taveerne had laten gaan of hen te fel had doen betalen. Voortaan zouden de arme gevangenen voor schuld namens de stad 2 groten daags ontvangen. Dit gedurende 8 dagen, doch niet langer. Tenware de justitieofficier in die tijdspanne aan de schepenen de oorzaak van hun inhechtenisneming had kenbaar gemaakt. Hij die door het magistrat of door de officier werd opgesloten onder verdenking van misdrijf, maar die onplichtig werd bevonden, was de cipier geen gevangenskosten verschuldigd (register MM, 114-122).

Wie gevangen zat voor schuld en zijn vrijheid wenste te bekomen moest de cipier borg stellen dat hem de gevangenskosten zouden vergoed worden (Act. & contr., keure, 1392-1393).

Grote misdadigers bleven niet lang in het chastelet. In de middeleeuwen veroordeelde men niet tot levenslang of tot 20 of 10 jaar. Moord, roof, diefstal, brandstichting, valsmunterij e.a. strafte men met de dood of anderen zond men eenvoudig buiten het land of naar de galei (1).

Enkele der kostgangers van het chastelet werden soms met toestemming van de Raad van Vlaanderen naar de gevangenis van het Gravensteen overgebracht. Dit gebeurde vooral met lieden van wie men dacht dat ze andere gevangenen zouden ophitsen, gelijk in 1560, wanneer de schepen ondervond dat enkele gasten, opgesloten wegens ketterij, elkander aanmoedigden en andere gevangenen poogden tot hun gedachten te winnen. In het Gravensteen opgesloten, zaten zij afzonderlijk, en dit was gemakkelijker om hun te bekeren (zo dacht men). Het uit- en ingaan van de gevangenen moet meer dan eens aanleiding gegeven hebben tot aardige gevalletjes. Jammer dat de cipiërs ons daar geen aantekenboekje daarover hebben nagelaten. Mark van Vaernewijck vertelde ons er een van:

"'t Was maart 1567. De dichter van de Rederijderskamer "Maria ter Ere" zekere Liefke Van De Venne, bekend als een eerste kluchtspeler, zat in de muit. Het weerdinneke van onder het kruideniershuis, die meer van hem hield dan van hare wettelijke, had daar veel verdriet over. Op zekere avond kreeg ze een onweerstaanbare drang Liefke te gaan opzoeken en hem te troosten. Zij deed haar door een turfdrager in een turfzak zo in het chastelet brengen. Alzo kon zij Liefke de ganse nacht troosten."

Van Vaernewijck voegt er bij: "men wist niet anders, ten waren turven, die men inne bracht."

Of de cipier van 't Gents Chastelet gestraft werd, zegt de kroniekschrijver niet.

---

1. Item gegeven aan den amman van Ghend vanden costen die de gevanghene, die men ter galeyen waerts voerde, in chastelet daden 1111 S. gr. (Stadsrekening over 1448-1449).

Zeker is het dat het weerdinneke wel voor de schepenen terecht gestaan zal hebben wegens te zondigen tegen het zesde gebod. - Een persoon plichtig bevonden aan echtbreuk, werd er in de 15e eeuw gedurende 14 dagen op water en brood gezet. Bij herhaling werden het 30 dagen en bij de derde keer 6 weken. De drie eerste keren kon men de straf afkopen, mits voor iedere dag gevang aan de stad... 1.000 bakstenen te leveren, maar viel hij een vierde keer, dan onderging hij een zware straf welke door de schepenen werd vastgesteld (Reg. BB., 16).

In de 16e zoals in de 13e, 14e en 15e eeuw was het overspel hier zeer gemeen, evenals de blasphemie. Godslasteraars werden op dezelfde manier getuchtigd als de echtbrekers (1).

Onze stad Gent had nooit gebrek aan galgen en gerechtsplaatsen, doch in het Chatelet werd ook bijwijlen de doodstraf uitgevoerd. Zulke terechtstellingen waren min of meer geheim en werden het meest op personen van een zekere rang toegepast. - Op 8 maart 1487 werden Jan van der Gracht, Jan Utenhove, Denijs van der Sarc, Jan de Ruts, Pieter Goesema, Pieter Beys, Joos Netesonne, Mr. Michiel de Vroe en Jan de Wilde, in het bijzijn van een aantal personen voor het altaar in de kapel van het Chatelet het hoofd afgeslagen. De kroniek voegt er bij dat die strafuitvoering geschiedde met de goedkeuring der schepenen van der Keure "zonder wet ofte vonnesse" op last van de schoenmaker Remeus Hubert, kapitein der stad. Telkens dat er een veroordeelde onthoofd was, werd het uitgespatte bloed opgenomen en in een emmer weggedragen (2).

Wij weten reeds dat de gemeente maar gedurende 8 dagen de gevangenen in hun onderhoud voorzag, tenware de justitieofficier in die tijdspanne aan de schepenen de oorzaak van de inhechtenisneming had bekendgemaakt. - Het moet wel zijn dat het nogal dikwijls voorviel dat de justitieofficier dit niet deed. Het gevolg: de gevangenen verkerend in dit geval, werden door liefdadigheid gevoed of anders hadden die sukkelaars niets. In onze stede toonde men zich wel barmhartig jegens de behoeftige opgeslotenen. - Wij kennen reeds een huis op de Koornmarkt, waar men soep uitdeelde op iedere donderdag. De soep werd dan ook "donderdagsoep" genoemd.

Een zekere Pieter Geerdts stichtte een maandagmis op 16 maart 1468. Hij bepaalde daarbij dat voor iedere godsdienstoefening welke men verzuimde er een "braspennink" zou betaald worden ter waarde van 2 1/2 grooten, "te gheven den ghevanghenen int Chastelet". Zo kan men er tientallen opnoemen. De bijdragen, giften of fondatiën moeten in de 17e eeuw nogal van belang geweest zijn, aangezien de rekening over de arme gevangenen in het dienstjaar 1624-1625 een ontvangst vermeldt van 132 pond 6 schellingen grote 1 denier parisis, tegen een uitgave van 115 p. 6 s. 11 gr. - Een om zo te zeggen bestendige

---

1. CANNAERT, Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht, 31.

2. Vergelijk: Het dagboek der Gentsche Collatie en J. Van Den Vivere, op het jaar 1487.

bron van inkomsten voor de arme gevangenen was het omgaan met een bus, wat wij reeds in de eerste helft van de 16e eeuw zien (1).

De omhalers noemde men zeer gepast "aalmoezeniers". In het jaar 1630 vroeg de bediende, voor de omhaling aangesteld, aan de schepenen een "kerellaken", als doende dagelijks: "alle debvoiren ende ghetrouwicheyt in het omhalen met de busse". De schepenen erkenden zijn goede diensten en schonken hem, voor het gevraagde de som van 2 pond 10 schellingen (2).

De omhaling bracht in het midden der 18e eeuw ongeveer de som van 90 pond grote op. Wekelijks haalde men om op de Vis- en Groentenmarkt alsook in het Vleeshuis. Men gaf daar aalmoezen in natura.

Voor het Chatelet hing er ook een bus die om de drie maand werd gelicht. Men ontving er van 1749 tot 1754 de som van 31 pond 9 1/2 groten.

Ook in ieder der zeven parochiekerken werden er op Witte Donderdag en Goede Vrijdag bussen gesteld. Driemaal in het jaar hadden de ongelukkigen een "recreatie" zegt Billet. Ten eerste op Vastenavond, ten tweede op Pasen, ten derde op de kermis van de St.-Niklaasparochie.

"Als wanneer de ontfanghers, den elfsten heere schepene hemlieden sendt een goede porcije van ate ende drank, naar hunne oiscretije ende bermhertigheyt". Een ander handschrift meldt ons waaruit deze recreatie gewoonlijk bestond: de gevangenen kregen vers schapenvlees, wit brood en goed bier.

Met betrekking tot het verblijf der gevangenen in het Chatelet vermelden wij nog dat hun de troost van de Godsdienst niet ontzegd werd. De priesters der parochie bezochten de gevangenen welke hun bijstand nodig hadden en lazen mis in een kapel (3).

In Vlaanderen was het ook de gewoonte op Goede Vrijdag een gevangene in vrijheid te stellen. Men noemde de vrijgelatenen dan "Goedevrijdagskinderen". - Dat de Gentenaren die traditie wensten in ere te houden is verstaanbaar. Niet alleen gaven zij ten alle tijde het bewijs van medeleven voor 't lot der ongelukkigen, maar zij zelve waren in zekere zin "Goede-Vrijdagskinderen": Maria van Bourgondië schonk hen op de verjaardag van Christus' dood in 1476 genade voor al wat zij tegen haar gezag en tegen de wet onlangs hadden bedreven.

Tegen wil en dank evenwel, zette men te Gent een gevangene op vrije voeten. Meermaals moest men echter van het oude gebruik afzien omdat de opgesloten en zich gelukkiger gevoelden in het Chatelet dan in de samenleving. Het "Register Criminel" van 1694, na vastgesteld te hebben dat er op Goede Vrijdag van dit jaar niemand was losgelaten, voegt er bij: "ter oorsacke de selve (genade) door niemant en worde versocht, nochte bevonden en wort dat ymant de selve soude connen becommen". - Deze laatste regel doet veronderstellen

---

1. Stadsrekeningen over 1539-1540.

2. Requesten.

3. Stadsrekeningen over 1615-1616.

dat voor deze gunst ook het gedrag der opgeslotenen in aanmerking werd genomen. - Blijkens het "Register Criminel" over 1696 beschouwde men de loslating op Goede Vrijdag als een plicht, die doorging met een zekere plechtigheid. De schepenen in het Chatelet "op boete ende eedt" vergaderd, beraadslaagden er om te weten wie van de gevangenen zou worden "gesteld in liberteyt met volle remissie, pardon ende verghiffenesse".

Marck Van Vaernewijck meldt ons dat het zeker de gewoonte niet was de gevangenis te reinigen. - Zelfs deze der kloosters bleven daarvan verstoken. Zeker moest die vuilnis een tweede kastijding voor de gevangenen zijn. Wanneer de onreinheid der kerkers evenwel te ver ging of als de pest in de stad heerste, dan gaven de wethouders last om alle kamers, kotten en muiten schoon te maken en uit te roken welke laatste o.a. geschiedde met wierook en pek (1).

Het is dan natuurlijk niet te verwonderen dat ook in het Chastelet de pest uitbrak. - Jan Van Den Vivere meldt ons dat de 3e mei 1582 een bundel stroo aan het gevang werd gehangen, dit om aan te duiden dat de pest in het huis heerste. Iedereen kende dit teken en wachtte zich wel, als het niet volstrekt noodzakelijk was, langs het verpeste huis te gaan of er bij stil te houden. In 1582 bezweken hier niet minder dan 9 gevangenen, met de cipier.

Het Chatelet werd ten jare 1716 door de regering aan de stad verkocht mits de som van 9.000 gulden en een jaarlijkse rente ten bedrage van 30 gulden in het voordeel van het gouvernement. Bij die koop was begrepen het recht der domeinen op het nevenstaande huis, waar men in de laatste tijden de betichten in verhoor nam en waar ook de pijnbank stond. Het magistraat had de koop gevraagd om het aloud gevang, dat precies geen sieraad was voor de stad, te kunnen afbreken en op de plaats een fraai pakhuis te bouwen met burelen voor de inning der stedelijke rechten. Nu is ook dit pakhuis, spijtig genoeg verdwenen, want het was wel de bijzonderste Lodewijk de XIV-bouw welke Gent bezat. Nu prijkt er ons huidig postkantoor.

Het tuchthuis in het Geeraard Duivelsteen

De eens zo fiere burcht van Geeraard de Duivel was zeer vlug gedoemd tot een langzaam verval. Geeraard stierf tussen 1266 (een laatst gekende vermelding van zijn naam) en 1283, datum dat zijn weduwe, Elisabeth van Slote, reeds

-
1. Betaelt aan Jan Van Hecke, Cays Elynck, Philips Cooman ende Philips Perreman, tzamen de somme van XXX lib. gr., van ghecuust, ghesuvert ende ghereynicht te hebbene het Chastelet ende vanghenesse dezer stede, met alle de camerkins, muitten, donkere plaetsen ende generalic tgeheel huus, boven ende beneden, metgaders daertoe ghelevert thebbene alle de bessemen, wieroocken, pecktonnen ende andere substantien, daetoe noodelick; ditte boven de XXVIII S. gr. hemlieden gheschoncken voor een tonne biers... (Stadsrekening over 1581-1582).

hertrouwd is met ridder Willem van Mortagne. Het eerst wordt het steen vermeld in 1325 en in 1329 als eigendom der stad Gent. Van toen af begon reeds zijn verval.

In 1335 werd het eens gebruikt om er muziekkuitvoeringen te geven. Nadien werd het gebruikt als opslagplaats voor oorlogstuig en andere kelders en plaatsen werden verhuurd.

Wij weten ook dat in 1342 Jacob van Artevelde er opgesloten werd.

Wij gaan niet verder over de talrijke bestemmingen handelen, welke het steen in de loop der tijden heeft gekend, doch wel over die waarover wij moeten spreken: de bestemming tot tuchthuis.

Nadat er een pottenbakkerij en gleisfabriek in gevestigd was, kwam in het steen het tuchthuis tot stand, dit op 6 mei 1675.

Het tuchthuis was nu klaar voor de vagebonden, maar in 1678 werden de tuchtelingen vrijgelaten en het Rasphuis, zoals het in de volksmond genoemd werd, werd gesloten en herbruikt als een militair hospitaal. In 1685 werd het opnieuw als tuchthuis gebruikt en drie jaar nadien weer gesloten en terug in gebruik gesteld in 1698: "ter causen dat binnen deze Stadt is een groote menigte van vaghebonden, ledighanger, bedelaers ende deughenieten, ten deele oock toeghecomen van het platte landt ter occasien van de schaersheyt van de levensmiddelen aldaer."

In 1708 werd het tuchthuis opnieuw gesloten en zo verder tot in 1772, jaar waarin de nieuwe gevangenis op de Coupure werd gebouwd met goedkeuring van Maria Theresia en op verzoek van Vilain XIII, voorzitter van de Staten van Vlaanderen en eerste schepene van de Stad Gent. Dit herhaaldelijk openen en sluiten van het tuchthuis in het Duivelsteen, schijnt wel voort te spruiten uit het feit dat het getal straatlopers, vagebonden, bedelaars enz. te groot werd in de stad, men een razzia deed en men er enkelen in verzekerde bewaring bracht. Vroegen zij na een tijd hun vrijheid terug om te gaan werken, om te huwen en werd het aantal zwervers gering, dan sloot de stad de poort van het tuchthuis en schudde de last van zich af. - Het Geeraard Duivelsteen, werd na de definitieve sluiting als tuchthuis, een krankzinnigengesticht (wat het ook al eens geweest was) dit tot in 1828.

Het St.-Jorishof als stadsgevangenis

Het Resolutieboek der Schepenen van der Keure over het jaar 1717 brengt ons het volgende ter kennis: "26 septembere 1717 - Ten selven daghe is ghere-solveert inde maent van maerte 1718 te maecken de ghevanghenesse deser stadt, ende daertoe te employeren ende applicueren in het hof van St. Joris op de Hooghpoorte... in conformiteyte van modelle ende tplan alhier ghevisiteert."

Ofdat dit werkelijk geschied is, weten wij niet. Doch hoogst waarschijnlijk

niet, aangezien men er verder geen vermeldingen meer van aantreft. - De datum is in ieder geval opmerkzaamheid waard: hij valt samen met het slopen van het Chatelet op de Koornmarkt.

De gevangenen in het Gravenkasteel

Op het eerste verdiep van het poortgebouw komen wij in een zaal genaamd "Suikerlade". Wij hebben al gezien waar die naam vandaan komt. Onder oudheidkundigen is er een meningsverschil, ofdat die zaal dienstig was als gevangenis of als kapel. Wij gaan hun ellenlange discussies hier niet neerpennen. In ieder geval weten wij, dat, buiten de "donkere put", er nog andere plaatsen in het kasteel waren welke als gevangenis werden gebruikt.

In ieder geval vertellen de archieven ons, dat in 1627 twaalf misdadigers in de gevangenis (lees poortgebouw of "suikerlade") en in de kerker opgesloten zaten en in 1692, vijftien. - Dit getal schijnt u natuurlijk zeer klein voor zo'n rechtsgebied als die van de Raad van Vlaanderen en van "den Oudburg". Laat ons echter niet vergeten dat die personen, voor een misdaad opgesloten, er alleen zaten tot de uitspraak van hun vonnis. Tenzij die, welke in de donkere put zaten en die er een wat langere tijd doorbrachten. Als u het kasteel bezoekt, kunt u de put zien in de zaal nr. 18. In het midden van die zaal is er een opening van 0,65 m². Men daalt in de kerker langs een ladder of met koord en mand. Deze put dagtekt van de 13e eeuw en werd gebruikt tot in de 18e eeuw. Hij is 5,5 m diep. De vloer heeft de vorm van een trapezium van 4,25 m S.Z., de grote basis is 6 m en de kleine 5 m. De put is overhuifd met een tongewelf waarin de toegang zit. Lucht wordt er toegevoerd langs een Z-vormige pijp in de noordelijke buitenmuur en waardoor het licht niet binnendringen kan. Eén muur is 2,2 m dik, de drie andere 1,9 m. Daar de bodem van de put 3,5 m lager is dan het naastliggend bovenhof, was ontvluchten volledig uitgesloten. De put diende in ernstige gevallen tot de preventieve opsluiting der verdachten. Zij bleven er soms zes weken en zelfs midden in de winter. - Het archief brengt ons gevallen ter kennis, waarin de mensen verscheidene maanden in de donkere put bleven. In 1650 werd een onderwijzer uit St.-Martens-Latem welke beschuldigd werd van propaganda te hebben gemaakt voor de hervormde leer bij zijn leerlingen in het steen opgesloten. Daar hij tekens van waanzin gaf en die tijdens de gevangenschap toenamen, stak men hem in de donkere put. Hij bleef er vijftien maanden.

In 1740 zat een vrouw onder beschuldiging van moord op haar drie kinderen, zeven maand in de put. Uit vrees dat ze zelfmoord zou plegen, liet men haar er uit. - Enkele gevallen vermelden dat men de gevangenen één uur per dag uit de put liet.

Het archief bewaart nog brieven van gevangenen gericht aan hun rechters, waarin ze smeken hen uit de put te laten daar het er praktisch onmogelijk te

leven is door de kou, donkerte en de... stank. - Tot in 1522 sliepen de gevangenen op de grond op stro. Toen plaatste men er britsen met een strozak.

Het kasteel van Rupelmonde: staatsgevangenis van Vlaanderen

Het kasteel van Rupelmonde had zeer veel gelijkenis met ons Gravenkasteel. Het werd rond dezelfde tijd gebouwd. In "Sanderus Flandria Illustrata" zien wij er een afbeelding van. Thans blijft, buiten wat puin, slechts één toren meer over, die in 1817 zo goed het ging met baksteen werd hersteld. - Naar alle schijn diende het kasteel al van in de beginne, dit is in de 12e eeuw, tot staatsgevangenis. De graven van Vlaanderen brachten er diegenen heen, die voor hun persoon of voor de veiligheid van het land gevaarlijk waren.

Een groot aantal mensen werden er ter dood gebracht, zonder vonnis van welke rechtbank dan ook.

Robrecht van Bethune liet er zijn zoon Lodewijk opsluiten onder beschuldiging zijn vader te hebben willen vergiften. In werkelijkheid was er een grote onenigheid tussen vader en zoon. Door tussenkomst der steden kwam Lodewijk vrij en werd het geschil bijgelegd.

Robrechts kleinzoon, graaf Lodewijk van Nevers, liet in 1336 "de koenste ridder van Vlaanderen" zoals Froissart zegt, Zeger van Kortrijk, oppermaarschalk van Gent, te Rupelmonde opsluiten. Zeger had laten uitschijnen dat Vlaanderen Engeland nodig had om te leven. Dit was genoeg om hem te Brugge in een valstrik te lokken, hem naar Rupelmonde over te brengen en hem aldaar in 1338 te laten onthoofden. Een Duitse edelvrouwe die zich voor de oudste zuster van Philips de Goede had laten doorgaan, werd eerst te Gent op het pelorijn tentoongesteld en daarna in Rupelmonde opgesloten.

Philips de Goede liet er ook zijn vertrouweling, Jan Couskin, overbrengen en onthoofden, daar hij beschuldigd werd, de zoon van de vorst Karel de Stoute, te hebben willen vergiften. Ik sluit Rupelmonde af met de vermelding van de slachting van een groot aantal Duitse huurlingen, van de bezetting van Valenciën in 1570. Na uit de dienst ontslagen te zijn, waren elf vendels aan het muiten gegaan. Veertig mannen werden ter dood gebracht, twee gevierendeeld en zeventien onthoofd.

De Mammelokker

Aan ons stoer Belfort en aanleunend tegen de Lakenhalle ziet men een gebouw in de Lodewijk XIV-stijl. Het gebouw zelf dateert van 1740. De Gentenaren noemen het de Mammelokker. Waarom zij dit zo doopten, kan ik u in zeer korte bewoordingen uitleggen.

De bekende Genste bouwkundige David 't Kindt, voerde de gevel uit, waarvan het fronton een bekroning kreeg van een half verheven beeldhouwwerk. Dit beeldhouwwerk stelt de geschiedenis (of de legende) voor van een grijsaard welke tot de hongersdood werd veroordeeld, doch die door de voortreffelijke zorgen van zijn dochter aan dat verschrikkelijk lot ontsnapte.

Dit kleine gebouw was vroeger de ingang van de stedelijke gevangenis voor kleine misdrijven, waarvan de cellen zich bevonden in de lage zaal van de Lakenhalle (1).

Van ongeveer 1818 tot 1902 werd het als dusdanig gebruikt.

Het grootste percentage van de aldaar opgesloten waren zonen en dochters van Bacchus. Zij hadden voorzeker het voorbeeld van de ouderling, voorgesteld op de gevel van het gebouw, niet opgevolgd.

Er bestaan zo van die ongeschreven wetten en titels bij de Gentenaren en één ervan was de titel van "Vrije Burger der Stede van Gent". Deze was maar te verdienen door in de "Mammelokker" zijn roes uit te slapen. Natuurlijk kan de deftigste burger van Gent eens in dergelijke perikelen verkeren, zodat de "Mammelokker" op de duur een zeer benijdenswaardige faam en beruchtheid verwierf. Het is zelfs zo zeker als $2+2=4$ dat er redelijke schepselen zullen geweest zijn die voor het jolijt zich een kater dronken en dan tegen een deftig herenhuis gingen wateren in de hoop de aandacht te trekken van een politieagent om zo voor een nacht hun roes te kunnen uitslapen in de "Mammelokker". Zo konden ze dan de welverdiende en zo begeerlijke titel van "Vrije Burger der Stede Gent" met fierheid dragen.

Centrale gevangenis te Gent (Rasphuis) 1772-1935 (Coupure)

Vóór de bouw in 1772 van de Centrale Gevangenis te Gent, weten wij reeds dat de gevangenen alleen beklagden en gegijzelden opnemen. De straffen waren dan in die tijd de schandpaal, brandmerk, geseling, verbanning en doodstraf. Wij hebben ook gezien dat de gevangenen echte oorden van ziektebroeinesten waren door hun bouw, inrichting en slordigheid.

In 1772 maakte de landloperij onze Vlaamse gewesten zeer onveilig. De Staten van Vlaanderen, hadden hun voorzitter, Vilain XIII, eerste schepen van de Keure te Gent, opdracht gegeven naar middelen uit te zien om aan die toestand te verhelpen.

Vilain XIII liet dan, met goedkeuring van Maria Theresia, het Rasphuis bouwen.

Het gebouw had de vorm van een achthoek, waarvan de acht kwartieren naar een binnenplaats liepen. De drie laatste kwartieren werden eerst in 1827 opgetrokken. De gevangenis besloeg een oppervlakte van 16.000 m². Er

---

1. H. Nowé "Het Belfort van Gent".

Ingang van het Rasphuis op de Coupure. Copyright A.C.L. Foto Nr. 25965.

waren een groot aantal kamers, waardoor het mogelijk was de gedetineerden van elkander te scheiden. De gevangenen waren niet alleen landlopers, maar ook grote misdadigers, vrouwen en kinderen werden er als straf opgesloten. Werklozen met een behoorlijk gedrag, kregen er vrijwillig toegang als ze een onderkomen zochten.

Bij nacht werden alle gevangenen afgezonderd. (1)

Vilain XIII beoogde vooral de betering van de gestraften. Deze dienden dan ook een vak aan te leren, dat hun na invrijheidsstelling zou toelaten in hun onderhoud te voorzien. Met dit doel werden er in de gevangenis verschillende bedrijven opgericht, waarvan het raspen van Campechehout, waarmede verf wordt gemaakt, een der voornaamste werd. Vandaar de naam Rasphuis. Wij hebben gezien, ten tijde dat het Duivelsteen als tuchthuis werd gebruikt, er ook reeds Campechehout geraspt werd.

Het werk, maaltijden en ontspanning waren gemeenschappelijk. Nochtans was het zwijgen verplicht. Er bestond ook een regeling van tuchtstraffen, welke het toedienen van maximum 25 stokslagen toelieten en ook een opsluiting voorzagen voor weerspanningen in een hok waarvan de plankenvloer scherpe kanten vertoonden.

---

1. "Nemaer dat voor elke klasse een separaat gebouw moeste wezen en iederen individuelen persoon in een afgezonderd camertjen by nachte moeste besloten zijn". - Uit het Register der besluiten van de gedeputeerde staten. 1772, blz. 111.

Vilain XIII was een tegenstander van de levenslange gevangenisstraf. In zijn "Deuxième mémoire", hoofdst. II besluit, leest men: "Te weten dat hun levensloop ten einde is, brengt de gevangenen tot wanhoop. En daar alle hoop verloren is, zijn zij voortaan onverschillig voor arbeid en zedelijkheid; alleen bekommeren zij zich om ontvluchtingsmogelijkheden en opstand en vermits men het niet gepast heeft geoordeeld hen van het leven te beroven, waarom zou men het hen voorlopig ondraaglijk maken."

Zijn vooruitstrevende opvattingen, zeer merkwaardig voor die tijd, werden eveneens toegepast in de gevangenis te Vilvoorde (1773) alsmede door de Amerikaanse hervormers in de gevangenis te Auburn in 1816.

De dood van deze vooruitstrevende man, viel ongeveer samen met het einde van de regering van Maria Theresia. Dit bracht de inrichting de genadeslag toe. In 1782 beval Jozef II het stopzetten van ongeveer al het werk dat in de gevangenis werd gedaan. Dit had treurige gevolgen. De toestand verergerde nog onder het Frans regime. De gevangenis werd dan bij aanbesteding aan een nijveraars met name "Lieven Bauwens" afgestaan. Deze diende, in ruil voor de arbeid die hij de gevangenen liet doen, hen een loon uit te betalen en in hun onderhoud te voorzien. Ze werkten tegen 25 à 30 centiemmen per dag! Weldra vertoefden er in het Rasphuis 1.600 gestraften waar er maar voor 400 plaats was. Een tijdgenoot schreef dat ze met twee in één bed sliepen en zelfs op de grond. - Gelukkig maakte het Hollands bewind (1815-1830) een einde aan die verschrikkelijke toestand en verving het door een regime, naar de beginselen van Vilain XIII.

In ieder geval was de tijd van Vilain XIII niet teruggekeerd, want de gevangenis ging meer op een fabriek lijken. Er werd niets meer ondernomen om de gevangenen tot inkeer te brengen en tot grote ramp werd de nachtelijke afzondering afgeschaft.

Na de omwenteling van 1830 kwam aan het hoofd van het gevangeniswezen een merkwaardig begaafd man: Eduard Ducpétiaux. Hij zette het onderbroken werk van Vilain XIII verder. De nachtelijke afzonderingen werden terug ingevoerd. De arbeidsregeling, voeding, kleding verbeterde hij en nog vele andere zaken. Ook schafte hij het gemeentelijk regime af en bracht het celregime in voege.

Ducpétiaux was werkelijk gelukt in zijn streven. In 1843 begon men in te zien dat de bouw van de gevangenis niet meer voldeed aan de eisen van de tijd. Emiel van Hoorebeke, advocaat bij het Hof van Beroep te Gent, en hoofdredacteur van "Journal des Flandres" schreef in het jaar 1843 verschenen werk "Etude sur le système pénitentiaire en France et en Belgique" het volgende: "Het feit dat het Rasphuis te Gent cirkelvormig gebouwd is, maakt de bewaking ervan zeer moeilijk en bezwarend. Ieder kwartier is om zo te zeggen een gevangenis op zichzelf en vergt een bijzondere bewaking. Men moet inderdaad bekennen dat de inrichting werd gebouwd volgens begrippen welke door de tijd merkkelijk gewijzigd werden."

Na het openen der Centrale Gevangenis te Leuven deed het bestuur van het gevangeniswezen een deel der voor verbetering vatbare gedetineerden die tot tijdelijke dwangarbeid waren veroordeeld, naar dit gesticht overbrengen.

Deze strafinrichting, bestemd voor de tot dwangarbeid veroordeelden, moest, krachtens een koninklijk besluit van 8 juli 1866, ook de tot opsluiting veroordeelden opnemen. - Vijf jaar nadien werd er een bijzonder kwartier ingericht voor de correctioneel veroordeelden. - Een grotere verandering zou worden ingevoerd door het K.B. van 11 april 1874 waarbij werd bepaald dat al de tot dwangarbeid en tot opsluiting veroordeelde gevangenen, die in de Centrale Gevangenis te Gent gedetineerd waren, voortaan hun straf in de gevangenis te Leuven zouden uitboeten.

Van die datum af was de Centrale Gevangenis te Gent bestemd:

1. Voor de tot levenslange straffen veroordeelde gevangenen die, na tien jaar in de cel te hebben doorgebracht, de gemeenschappelijke hechtenis zouden aanvragen op grond van het recht hen door de wet van 4 maart 1870 toegekend.
2. Voor al de crimineel veroordeelden die, wegens zekere omstandigheden in verband met hun lichaams- of geestestoestand, aan het afzonderingsregime niet zouden kunnen onderworpen worden.

Krachtens een rondschrijven van 20 december 1879, werd er een kwartier van de gevangenis ingericht voor militairen die tot straf van meer dan drie maanden, zonder rangverlaging, waren veroordeeld.

Dit kwartier werd de 30 juni 1887 ontruimd en een rondschrijven van 6 juli

Gevangenis op de Nieuwe Wandeling.

van hetzelfde jaar schreef voor dat de veroordeelden van die categorie hun straf zouden ondergaan in de gevangenis der plaats waar de veroordeling werd uitgesproken.

Op 10 december 1881 kwam er een bijzondere inrichting voor jong veroordeelden en in 1887 werd er een tuchtkwartier toegevoegd. De gevangenis te Gent bestond toen uit volgende categorieën:

1. De crimineel veroordeelden die na 10 jaar cellulaire hechtenis het gemeenschappelijk regime hadden gekozen en deze die, wegens hun lichamelijke of geestelijke toestand voor het celregime ongeschikt waren.
2. De correctioneel veroordeelden, ongeschikt voor celregime.
3. De jonge veroordeelden:
  - a) de minderjarigen van 18 jaar (op het ogenblik hunner veroordeling) die een gevangenisstraf hadden opgelopen en ter beschikking van de regering waren gesteld;
  - b) de veroordeelden, niet ter beschikking van de regering gesteld, oud minder dan 16 j. en 16 j. tot 18 j.
4. De bijlopers van publieke meisjes, beneden de leeftijd van 18 jaar, de weerspanningen der verbeteringsscholen, bij ministeriële beschikking naar het tuchtkwartier overgebracht; gewezen verpleegden van het kwartier die wegens wangedrag opnieuw werden opgesloten; verpleegden die op verzoek der gemeenteoverheden werden geïnterneerd.

De bevolking der inrichting was tamelijk hoog: op 27.1.1898 bedroeg zij 854 gedetineerden, waarvan 113 crimineel veroordeelden, 582 correctioneel veroordeelden (waaronder 94 lange straffen) en 231 jonge misdadigers.

Bij het M.B. van 15 mei 1906 aangaande de classificatie der veroordeelden, mocht de gevangenis nog alleen de gedetineerden opnemen die om reden van hun geestes- of lichaamsgesteldheid, ongeschikt waren voor celregime, alsook de veroordeelden uit overbevolkte hulpgevangenissen.

De oorlog 1914-1918 bracht geen wijziging aan deze toestand, doch bij aanvang van 1921 werd het tuchtkwartier voor minderjarigen afgeschaft. Een K.B. van dit jaar richtte twee strafscholen op: een straflandbouwschool te Merksplas en een strafnijverheidsschool te Gent, beide bestemd voor jonge veroordeelden van 16 tot 21 jaar. - In 1931 werd de strafnijverheidsschool bij de straflandbouwschool gevoegd en naar Hoogstraten overgebracht.

Daar de wet tot bescherming der maatschappij dd. 9.4.1930 de oprichting van bijzonder instellingen voor abnormalen eiste, werd er, bij K.B. 15.12.1930, in de Centrale Gevangenis te Gent, ten behoeve van abnormalen een afdeling tot bescherming van de maatschappij ingericht. Dit was de laatste wijziging dat het oude Rasphuis zou ondergaan.

Op 1.1.1935 telde het Rasphuis nog slechts 513 gedetineerden.

De centrale gevangenis te Gent, beantwoordde niet meer aan haar bestemming. Haar verouderde en soms heel slecht verluchte lokalen konden bij de vereisten der hygiëne niet meer aangepast worden.

Ten gevolge van de verspreiding en de uitgestrektheid der lokalen was de bewaking der gedetineerden zeer moeilijk. Dit bracht zowel de zedelijkheid van de gevangenen als de veiligheid van het personeel in het gedrang.

Voor de staat bracht de centrale gevangenis te Gent een zeer zware last mede, volkomen buiten verhouding met het van dag tot dag afnemend nut dat het behoud er van zou hebben kunnen rechtvaardigen.

Het bestuur besliste ze af te schaffen.

De gevangenen werden als volgt per categorie overgebracht.

1. De lichaamsszwakken naar Merksplas, waar een paviljoen van de Weldadigheidskolonie voor hen werd ingericht.
2. De geesteszwakken naar de celgevangenis te Oudenaarde, welke onbezet was, en thans terug in bezit werd genomen.
3. De abnormalen naar het gesticht tot bescherming van de maatschappij te Doornik.

Het Rolleke

(St.-Janshospitaal en Gasthuis - bijgenaamd Huis van St. Jan ten Dullen ofte St. Jan in d'Olie)

Wat nog overblijft van wat eens het St.-Janshospitaal was, volgens Sanderus het eerste hospitaal der stad opgericht in 1191, is huidig de Stedelijke bewaarplaats - door het volk "'t Rolleke" genoemd. Wij gaan niet over dit Godshuis en haar fantastische geschiedenis spreken, doch waar haalden de Gentenaren de naam 't Rolleke?

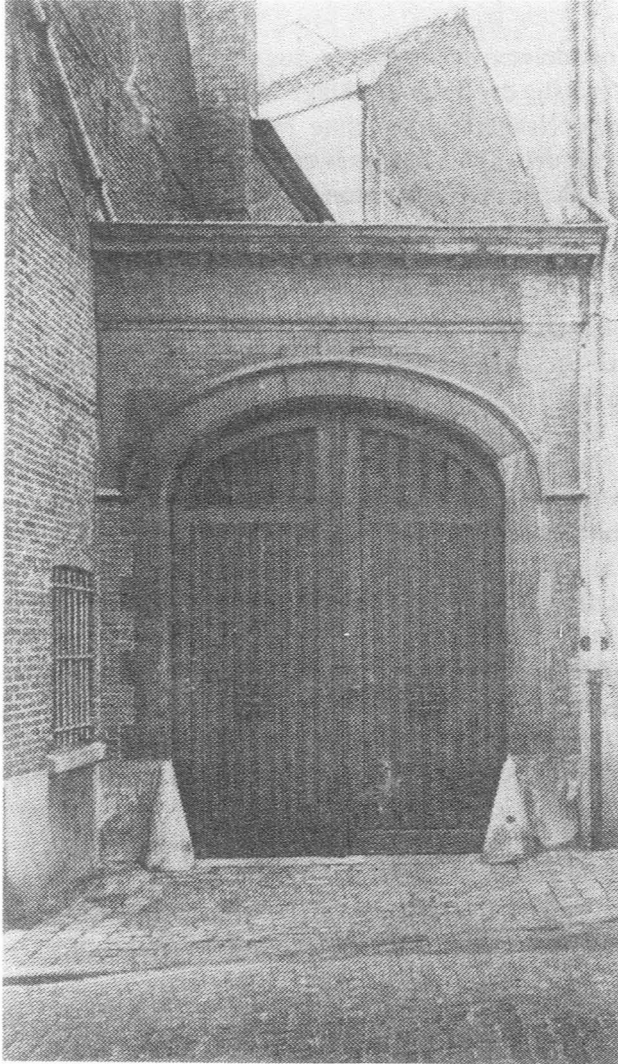
Het bestuur der Burgerlijke Godshuizen van Gent, vestigde in het St.-Janshuis op 15 oktober 1835 een gesticht voor vondelingen. Vóór die datum werden de ongewenste kinderen meestal aan de dorpel der kerken geplaatst, toestand waarbij vele van die sukkels door kou of honger stierven vóór men hen er vond. De rolle zelf nu was een draaiend beschot, welke de vorm had van de nu door ons gekende draaideuren in de vorm van een kruis. Gezegde rolle was gemaakt in de achterbouw van het Godshuis aan de Oude Schaapmarkt. Indien er nu een moeder was welke haar boorling kwijt wilde, zette ze het wicht in de "rolle", draaide en langs de andere zijde waren er Zusters van de Orde der Kindsheid van Jesus, waaraan de vondeling toevertrouwd werd. Ziedaar nu vanwaar de Gentenaars de naam "'t Rolleke" hebben gehaald. Laat ons nog vermelden dat onze Stad Gent de rolle het langst heeft behouden: men schafte ze eerst in 1863 af.

Wie nu in de "Rolle" geraakt, is zeker geen boorling. Het is de voortzetting van de oude Stadsgevangenis "De Mammelokker" aan het Belfort, waarover wij het reeds hadden. - Het Stedelijk Bewaarhuis op de Oude Schaapmarkt werd in gebruik genomen op 13 februari 1902 en dit op de plaats der vroegere "Rolle". Er zijn een twaalfstal cellen voorhanden en een speciale plaats, voor-

behouden voor de minderjarigen. Ons "Rolleke" heeft niet alleen die taak gekregen. Men kan er ook nachtverblijf bekomen en dit volledig gratis. Daarvoor werden twee slaapzalen ingericht: een voor mannen en een voor vrouwen. Men kan er maximum drie nachten verblijven. - Denk nu niet dat het geven van gratis nachtverblijf, van recente datum is!

Alfons Van Werveke vertelt er ons het volgende over:

Gaan wij in onze verbeelding terug naar de tijd dat er geen auto's waren, vóór de spoorwegen, vóór de diligence, naar de tijd waarin alleen de rijken per rijtuig reisden, burgers te paard en armen te voet. De weg was lang en de pleisterplaatsen zeldzaam. De voetganger, 's morgens uit een stad vertrokken,

"Rolleke" op de Oude Schapmarkt.

kwam dikwijls maar 's avonds in de volgende aan, uitgeput door de afgelegde weg. 't Was een arme pelgrim of een werkloze arbeider, wiens beurs hem niet toeliet in een herberg te vernachten. Maar onze voorouders waren gastvrij. Zij die binnen de poorten der stad woonden, namen gaarne de evennaaste in huis, die hun om nachtverblijf vroeg. Dat gaan en keren, altijd in dezelfde huizen op het uiteinde der grote wegen binnen de omheining der stad was natuurlijk onaangenaam en wij zien dan ook, van in de 13e eeuw aan, dat de gebuurten aan de stadspoorten hospitalen stichtten, waar de arme reiziger kosteloos de nacht kon doorbrengen. Die instellingen werden onderhouden door de bijdragen van de inwoners der gebuurte en door stichtingen. Alzo oefenden onze voorouders de gastvrijheid uit, zonder er rechtstreeks het onaangename van te voelen.

Reeds in de middeleeuwen bestonden dus nachtverblijven en als op 1 januari 1888, de Vereniging der Belgische Dagbladpers, afdeling Vlaanderen, te Gent het Werk van het Nachtverblijf stichtte, had men ongelijk te menen dat het hier iets volstrekt nieuw gold. Destijds was er te Gent een nachtverblijf aan elke stadspoort. Bij de Brugse Poort stond in de Brugsepoortstraat, het hospitaal van St. Jan en St. Pauwel, bijgenaamd "De Leugemiete" omdat er een openbaar uurwerk was dat nooit juist ging. Bij de Kortrijkse Poort in de Kortrijksestraat was het Hebbrecht hospitaal, ook Schreiboorn genoemd: de gebouwen in 1771 vernieuwd bestaan nog. Aan de poort Ter Vijf Windgaten werd door de St. Jorisgilde het St. Jorishospitaal gesticht, waarvan er nog gebouwen van bestaan. Aan de Dampoort stond St. Anna-hospitaal, sedert eeuwen verdwenen.

Bij de eerste Muidepoort, in de huidige Van Caeneghemstraat, op welks grond het eerste lokaal van Van Crombrughe's Genootschap is gebouwd. In de stad zelf waren bijzondere nachtverblijven voor de arme reizigers van zekere bedrijven. Aldus was Jan Wort's hospitaal, "ten spriete voor de Kortrijkse ende O.L. Vrouwestraete", waar dertien bedden stonden, ten dienste van arme gave kooplieden. In het Papenhuis op het einde van het Steendam, herbergde men, zoals de naam het aanduidt, arme papen of priesters, die door de stad trokken. In de Nederpolder lag het hospitaal door Geeraard de Stoevere gesticht om er "arme jonge mersmanckins" of merseniërs te herbergen. In de Gentse nachtverblijven was er een eetzaal, die 's winters verlicht en verwarmd was, en waar men soep en soms ander eten verschafte. Geen reiziger mocht er meer dan één nacht verblijven.

Met deze regels geschiedenis over nachtverblijf, zijn we een heel stuk afgedwaald van onze "Gevangenissen". Ik vond het toch vermeldenswaardig, omdat ons "Rolleke" ook deze taak toegewezen kreeg.

André BUYSSE

NASCHRIFT

Het artikel over de Gentse gevangnissen werd meer dan 25 jaar geleden geschreven door André Buysse. Ondertussen zijn een paar kleine details gewijzigd. Zo werd het Stedelijk Bewaarhuis, het z.g.n. "Rolleke" in 1976 van de Oude Schaapmarkt overgebracht naar het Dienstencentrum Gentbrugge, Braamkasteelstraat. Meteen werd ook de mogelijkheid tot nachtverblijf afgeschaft daar er in de nieuwe gebouwen hiervoor geen ruimte meer beschikbaar was.

Ook verscheen ondertussen, van de hand van Josée Moulin-Coppens, het boek: "De Geschiedenis van het Oude Sint-Jorisgilde te Gent (vanaf de vroegste tijden tot 1887)" (Gent, 1982). Uit dit werk (p. 239) blijkt dat het Sint-Jorishof wel degelijk een vijftal jaar gebruikt werd als gevangenis. Wij citeren:

"Doch de stad was zinnens het St.-Jorishof als gevangenis te gebruiken, daar de oude gevangenis, het Chastelet op de Korenmarkt, afgebroken moest worden, om op die plaats een nieuw pakhuis op te richten.

Er werd een plannetje gemaakt van het interieur van het hof teneinde het dienstig te kunnen maken als gevangenis, en voorzag: "... *criminele caemers een cappelle en capellecaemer, een tortuercaemer een gemeene waerm caemer voor de ghevanghene...*". In het Schrijfhuisje onder de kapel maakte men "... *wooncaemers voor de Sepier, Abraham Labaenst...*". De gevangensbewaker nam bezit van het gebouw op 16 september 1718 en bleef er zijn beroep uitoefenen tot 30 september 1723."

Aangezien de nieuwe stadsgevangenis de z.g.n. "Mammelokker" pas gebouwd werd in 1741 (of 1742), vragen we ons af op welke plaats ondertussen aan de "Vrije Burgers van Gent" logies werd verschaft tussen 1723 en 1741-42?

David MAES